

- Haller, M. J. (ed., 1987). *The Logic of Multiparty System*. Boston: Kluwer Academic Publishers
- Kropivnik, S. (1990). *Kvaliteta podatkov v mnenjskih politoloških analizah*. Ljubljana: diploma na FSPN
- Lane, J. E. & Ersson, S. (1987). *Multipartism*. V Haller, 1987: 153–172
- Lisethaug, O. & MacDonald, S. E. & Rabinowitz G. (1990). *A Comparative Spatial Analysis of European Party Systems*. Scandinavian Political Studies, Vol. 13 – No. 3: 227–254
- Powell, B. J. (1987). *The Competitive Consequences of Polarized Pluralism*. V Haller, 1987: 173–189
- Rabinowitz, G. & MacDonald, S. E. (1989). *A Directional Theory of Issue Voting*. American Political Science Review, Vol. 83 – No. 1: 93–121
- Sainsbury, D. (1990). *Party Strategies and Party – Voter Linkages: Editor's Introduction*. European Journal of Political Research, Vol. 18 – No. 1: 1–8
- Sani, G. & Sartori, G. (1983). *Polarization, Fragmentation and Competition in Western Democracies*.
- Daalder, H. & Mair, P. *Western European Party Systems*. London: Sage, 307–340
- Saris, W. E. (1988). *Variation in Response functions: a Source of Measurement Error in Attitude Research*. Amsterdam: Sociometric Research Foundation
- Sartori, G. (1976). *Parties and Party Systems*. Cambridge: Cambridge University Press

PETER KLINAR*

Pasti in obeti nacionalnih držav na Vzhodu

Po konferenci o Narodu in državi, majhnih narodih in etničnih manjšinah v nastajajoči Evropi

Obsežno gradivo Evropske znanstvene konference, ki se je v organizaciji Mednarodne znanstvene konference – manjšine za jutrišnjo Evropo (ISOMET) in Evropskega centra za etnične in regionalne študije (ECERS) univerze v Mariboru od 3–5. februarja 1992 ukvarjala s številnimi problemi »naroda in države, majhnih narodov in etničnih manjšin v nastajajoči Evropi« spodbuja različna razmišljanja. Naša razglabljanja smo zasnovali na nekaterih zamislih različnih avtorjev, udeležencev konference, ki zadevajo problematiko nastajajočih nacionalnih držav v Vzhodni in Srednji Evropi.

Usmeritev na nastajajoče nacionalne države majhnih narodov

Pozornost družboslovja se v nepričakovanih dramatičnih obdobjih razpadanja socialističnih sistemov usmerja na probleme novo nastajajočih nacionalnih držav, ki se oblikujejo v postsocialističnih družbah Srednje in Vzhodne Evrope. Nove nacionalne države pogosto vključujejo tudi majhne narode in raznovrstne etnične manjšine. Nastaja nov zemljevid Evrope, ki je v srednjem in vzhodnem delu razdeljena z novimi državnimi mejami (Haller).

Usmerjena pozornost na nove nacionalne države Vzhoda je utemeljena, saj so med njimi in znotraj njih opazni raznovrstni etnični problemi in vidni zaostreni etnični konflikti. Etnični problemi so težko rešljivi, kar kažejo tudi odprti etnični konflikti v zahodnih evropskih državah, ki se lahko pohvalijo z dolgotrajno demokratično tradicijo in razvitejšo politično demokracijo (Kreft).

Ko so socialistične družbe – zapoznele v svoji modernizaciji – v Evropi začele razpadati, je splahnela njihova ideologija in v tem vsesplošnem sistemskem, insti-

* Dr. Peter Klinar, redni profesor na FDV.

tucionalnem, vrednostnem in idejnem razkroju se v anomičnih razmerah začenja vse bolj uveljavljati etnična in religiozna identiteta, ki še ostajata v bistvu kot edini identiteti (Flere). Tako ni presenetljivo, da dobiva nacionalizem vse večji pomen.

Protislovni nacionalizem

O razumevanju nacionalizma se sprožajo mnogi nesporazumi. Zahod, zapolsen z nadnacionalnimi evropskimi integracijskimi procesi in uveljavljanjem post-modernih etničnih pluralističnih integracij, nacionalizem negativno vrednoti in ne kaže razumevanja za izbruhe nacionalizma na Vzhodu, v njih vidi predvsem nevarne dezintegracijske težnje.

Pojavi nacionalizma na Vzhodu so večdimenzionalni. Najprej je v njih treba videti upor proti umetnemu socialističnemu internacionalizmu in spodbudo za oblikovanje političnih gibanj, usmerjenih v izgradnjo samostojnih nacionalnih držav in preko njih k nadnacionalnim evropskim integracijskim procesom. Takšne vidike sicer zgodovinsko zapoznelega nacionalizma na Vzhodu (če seveda ne izraža etnocentričnega sovraštva do drugih etničnosti) je treba pozitivno ovrednotiti, saj odseva težnje po tem, da narodi pridobijo svojo politično streho, avtonomijo, suverenost na temelju pravice do samoodločbe.

Hkrati pa je treba opozoriti tudi na ekstremne etnocentrične značilnosti vzhodnoevropskega nacionalizma, ki je nasploh pogost pojav v kriznih prehodnih obdobjih. Ta nacionalizem je razplamtel etnične konflikte do nasilnih oblik, državljskih vojn in se je pokazal v izrazito agresivnih pojavnih oblikah v razmerjih do narodov in etničnih manjšin, ki dolga obdobja živijo v geografski bližini, na etnično mešanih ozemljih ipd. (Langer). Srečujemo šovinizem, iredentizem, medsebojno vplivanje secesionizma in unitarizma, s pojavi diskriminacije, etnične distance, socialnih dezorganizacij in patologij. Agresivni skrajni nacionalizem forsirajo politokracije novonastalih etničnih političnih strank; s populističnimi akcijami dobiva množično socialno zaledje. Spremljajo ga ekonomske in informacijske blokade, informacijske vojne ipd. Deluje teorija grešnega kozla, ki razplamti neracionalno medetnično sovraštvo. Nacionalnim politokracijam služi agresivni nacionalizem kot sredstvo za utrjevanje na oblasti, saj etnični konflikti zamegljujejo socialne razmere in odlagajo izbruhe socialnih konfliktov. Nastaja absurdna situacija, ko boj proti socialističnemu totalitarnemu monizmu rodi tudi pojave skrajnega, problematičnega nacionalizma (Janjić, Surčulija).

Sodobna načela medetničnih odnosov

V luči nacionalnih teženj po uveljavitvi suverenih nacionalnih držav začenja v nastajajočih postsocialističnih vzhodnoevropskih družbah vzporeden proces nastajanja nacionalnih držav. Če se omejimo pri tem na majhne narode, potem zanje veljajo nekatera načela medetničnih odnosov (znotraj nacionalnih držav) in mednacionalnih odnosov (med nacionalnimi državami), ki jih nacionalne države ne morejo prezreti ob svojem nastajanju.

Lapidarna oznaka teh načel se glasi: uveljavljanje etnične enakopravnosti in avtonomije, namesto etnične stratifikacije, razvijanje procesov funkcionalne socialne stratifikacije, namesto etnične stratifikacije, nadomeščanje procesov vsiljene

asimilacije in raznovrstnih oddaljevalnih in razdruževalnih procesov s procesi tolerantnega pluralizma ter interkulturalizma (Klinar).

Upoštevanje teh načel more omejiti tradicionalni, zapozneli razvoj nacionalnih držav in ga preusmeriti k modernejšim, sodobnejšim pojavnim oblikam nacionalnih držav, odprtih za mednacionalne integracije. Perspektiva majhnih narodov, njihovega razvoja preko sodobnejših nacionalnih držav zahteva dopolnitev gornjih načel z nekaterimi načeli, ki zadevajo odnose med narodi in manjšinami znotraj okvirov samostojnih nacionalnih držav. Nacionalne države so pred zahtevami strogega spoštovanja manjšinskih etničnih pravic, ki omogočajo razvite stike manjšin s svojimi matičnimi družbami. Etničnim manjšinam so dolžne zagotoviti večjo avtonomijo z odprtostjo nacionalnih držav do regionalizma in medregionalnih integracij, ki potekajo preko državnih meja (Hilf, Tremul).

Nesuvereni majhni narodi v obdobju socializma

Majhni narodi vzhodnoevropskih držav v bistvu niso v svojem razvoju mogli priti do ravni nacionalnih držav. Njihovi poskusi, da bi postali hkrati kulturni in politični narodi s priznano popolno politično suverenostjo in avtonomijo, niso bili v zgodovini uresničeni. Med njimi so bili tudi narodi, ki so izgubili svoje suverene nacionalne države (baltiški narodi) in nazadovali do ravni etnonarodov z omejeno politično suverenostjo in avtonomijo.

Težnje po lastni nacionalni državi so se porajale pri ekonomsko bolj in manj razvitih narodih. Pri prvih in pri drugih zaradi omejene politične suverenosti, ker so v vzhodnih federacijah prevladovali večji in politično močnejši narodi, kar je povzročalo specifično inkongruenco etnične stratifikacije, ko so številčnejši, vendar manj ekonomsko razviti narodi s koncentrirano politično močjo prevladovali nad maloštevilnejšimi, ekonomsko razvitejšimi narodi, ki jim je bila njihova politična moč omejena zaradi nepriznane polne politične suverenosti. Pri teh majhnih narodih je tako bila prisotna dvojna inkongruenca: med kulturnim in političnim značajem naroda in med njegovo ekonomsko razvitostjo ter politično suverenostjo.

Klasične, tradicionalne značilnosti nacionalnih držav v postsocialističnem obdobju

Ob razpadu socialističnih sistemov na Vzhodu je mogoče razumeti, da so se pri majhnih narodih, potisnjenih v zapoznele in nerazvite modernizacijske procese, brez uveljavljene civilne družbe in konstituirane nacionalne države najprej pojavile vzporedne težnje po uveljavitvi nacionalnih držav (Langer) in politične pluralne strankarske demokracije.

Večina novonastalih političnih strank teži s svojimi etničnimi programi k ustavitvi zamisli o lastnih nacionalnih državah, tako da ta politična usmeritev postane prevladujoča. Ko nastajajoče nacionalne države dobivajo osrednji pomen, se začne nja faza uveljavljanja klasičnih, tradicionalnih tipov nacionalnih držav, ki so v postmodernih družbah Zahoda že preživele oblike spoja med narodi in državami.

Oblikovanje nacionalnih držav ni prispevalo k vzporednemu razvoju modernizacijskih pojavov v vzhodnoevropskih družbah. Zavrte so bile možnosti, da se v bok politične družbe postavi civilna družba (Kreft), da se nacionalna centraliza-

cija razbremenjena z regionalizmom in avtonomijo manjšin, da se strankarska politokracija prevladujočih etničnih strank postavi pod nadzor javnosti in da dobi namesto nacionalne politokracije večjo težo profesionalizacija ipd.

V evforičnem času uveljavljanja nacionalnih držav je malo posluha za upoštevanje posebnih (manjšinskih) in individualnih interesov. Možnosti za nastajajoče nacionalne države za njihovo odpiranje v svet in za nadnacionalne integracije so omejene. Vedeti je treba, da je nastajanje nacionalnih držav daljši proces in da so razvite zahodne družbe previdne pri vzpostavljanju stikov z novimi vzhodnimi nacionalnimi državami ne samo zaradi njihove nepopolne izoblikovanosti, marveč tudi zaradi hudih socialnoekonomskih kriz teh držav v zgodnejših obdobjih njihovega postsocialističnega razvoja. Tako postajajo nacionalne države za sodobni čas prevelike, ker puščajo premalo pristojnosti lokalnim organom in posameznim institucijam, hkrati pa so tudi premajhne glede na razmah nadnacionalnih integracij (Langer).

Nastajanje novih nacionalnih držav sproža notranje in zunanje etnične konflikte in še predno se te uveljavijo kot celovite države, se že znotraj njih krepijo elementi centralizma, poudarjene kontrole moči, ekskluzivnosti etničnih načel. Zaostritve etničnih konfliktov z izbruhi nasilnih etničnih konfliktov in državljanskimi vojnami pa utrjujejo tradicionalne, nemoderne značilnosti nacionalnih držav z zaviranjem avtonomnih komunikacij in nadzor medijev (ki prizadeva začetno pluralizacijo medijev), represivnim populizmom in avtoritarnostjo. Demokracija znotraj nacionalnih držav je omejena na strankarske volitve (Janjić). Zapoznala modernizacija je zavrta.

K utrjevanju zgodnjih, tradicionalnih značilnosti nacionalnih oblik prispevajo tudi večinska načela demokracije, ki jih uveljavljajo nekatere novonastale nacionalne države Vzhodne Evrope. Etnične manjšine in nevečinski deli narodov so tako odrinjeni od političnega odločanja in zagotovljena je prevlada večinskih etničnih strank, ki so nosilke volje prevladujočega naroda znotraj nacionalne države. Vloga opozicije tako postaja nepomembna. Večinsko načelo demokracije utrjuje okrepljena moč predsednika nacionalne države, izvršne oblasti in omejuje moč predstavniških teles. Večetnične nacionalne države se bodo začele usmerjati proti modernejšim oblikam nacionalnih držav, ko bodo sprejemale načela konsenzualne demokracije, ki zagotavljajo enakopravnejše vključevanje vseh segmentov družbe – vključno z etničnimi manjšinami in deli narodov, ki bivajo zunaj svojih matičnih družb – v procese političnega odločanja. S tem se odpirajo možnosti za avtonomijo manjšin, spoštovanje njihovih pravic in za oživitev etničnega pluralizma kakor tudi večstrankarskega in decentraliziranega političnega sistema (Goati).

Nacionalna država pomeni možnost za ohranitev in uveljavitev posebnosti narodne kulture in uveljavitev narodne suverenosti, hkrati pa tudi nujno etapo na poti k nadnacionalni integraciji. Danes se že zastavlja vprašanje, kaj po nacionalni državi. V svojem predolgem vztrajanju pri zgodnjih razvojnih stopnjah pa utegne zavirati prilagajanje na evropske vzorce modernizacije in tako more tradicionalna nacionalna država zapirati narod in etnične skupine v ozke provincialne okvire in preprečevati uveljavljanje mednarodne konkurence in mednarodnih standardov.

Problemi manjšin in nastajajoče nacionalne države

Z začetki demokratizacije ob nastajanju novih nacionalnih držav so problemi etničnih manjšin zanemarjeni, njihovo reševanje pa odloženo. Prevladujoči narodi

so namreč prezaposleni z graditvijo svojih nacionalnih držav. Pričakovanja, da bi v preteklosti deprivilegirani narodi utegnili iz lastnih izkušenj razumeti vitalne interese manjšin, ki bivajo z njimi v okvirih novih nacionalnih držav, se ne uresničijo povsem. Že omenjeni večinski sistem demokracije prizadeva manjšine, širi se revanšizem proti skupinam, ki so bile privilegirane v prejšnjem režimu. Te nastajajoče manjšine moremo označiti za umikajoče manjšine. Med umikajoče manjšine štejemo ideološko politične manjšine, npr. privilegirane pripadnike prejšnjega režima, pa privilegirane pripadnike etničnih manjšin (npr. imigrantskih skupin prevladujočega naroda, ki so se naseljevali med drugimi narodi in opravljali politične dejavnosti, povezane s politično močjo). V ta tip manjšin sodijo tudi neverujoči, če se znotraj nacionalnih držav utrdijo religiozna ideologija in politični vpliv ter moč cerkve.

V drugi tip manjšin sodijo zahtevajoče manjšine, ki zahtevajo avtonomijo in priznanje svojih, kolektivnih pravic (nekdanje deprivilegirane etnične ali ideološko-politične manjšine).

Odnosi, ki nastajajo glede manjšin so zapleteni. Prihaja do inkongruence ravnanj do posameznih manjšin med institucionalno in neinstitucionalno ravnanje. Nekdanje privilegirane skupine izgubijo svoje privilegije in postanejo deprivilegirane manjšine, nekdanje deprivilegirane manjšine pridobivajo svoje pravice in izgubljajo manjšinski status, nekatere od njih postajajo privilegirane skupine. Takšni procesi utegnejo biti nevarni za demokracijo, ker lahko vodijo do antagonističnih polarizacij in ogrožanj tolerance, kar omejuje možnosti za razvoj pluralizma. Tradicionalno usmerjene nacionalne države tolerirajo majhne manjšine, ki ne razpolagajo z večjo količino moči in so prevladujočemu narodu – večini povsem nenevarne. Do drugih večjih in pomembnejših manjšin pa ne izražajo tolerantnih odnosov. Ker socializacija v toleranci do različnega ni bila značilnost nekdanjih socialističnih družb, kjer nastajajo nove tradicionalno usmerjene tradicionalne države, potem se zdi, da ni presenetljiv sklep o problematičnosti odnosov med večino in manjšinami v teh družbah (Mucha).

Pogled naprej – k modernim nacionalnim državam

Majhne nacionalne države, ki nastajajo na vzhodu Evrope, se morajo izogibati dvema skrajnostma. Prvo skrajnost bi mogli označiti za nekakšno svetost etnične narodne pripadnosti, utelešene v nacionalni državi. Uveljavljanje te skrajnosti more voditi do pretiranega zapiranja v nacionalne okvire, v žalovanje za vsem, kar se spreminja, in v oteževanje prilagajanja, na svetovne kulturne dosežke, globalizacije, tolerantnega pluralizma in interkulturalizma. Druga skrajnost pa utegne voditi v hitro izgubljanje avtohtonih kulturnih značilnosti in suverenosti majhnih nacionalnih držav, ki se otresajo atavističnih kulturnih usedlin kot nesmiselnih za procese modernizacije, ki jih je mogoče hitro preseči s socialno-ekonomskim razvojem, odprtim v razviti svet, kar z drugimi besedami pomeni omogočanje asimilacije in doseganje preko nje nadnacionalne integracije (Šatava).

Majhni narodi, ki oblikujejo svoje nacionalne države, stojijo pred težavno nalogo reševanja notranjih medetničnih in zunanjih mednacionalnih konfliktov, v katere so zapleteni. Hitro se morajo otresti podobe, ki se ustvarja o njih, namreč da so sprti navznoter in navzven z vsem drugim etničnim okoljem. Moderne nacionalne države zahtevajo etnično toleranco in na njej zasnovano nadnacionalno integracijo, kar pomeni, da se ne morejo graditi na etničnih konfliktih, še posebej

ne na nasilnih etničnih konfliktih. Razvitejše družbe omogočajo disperzijo vseh socialnih konfliktov, njihovo sproščanje in reševanje, kar sproža pobude za medetnična približevanja, povezovanja in sodelovanja. Ob številnih načinih omejevanja etničnih konfliktov (Rizman) se porajajo tudi zamisli o priučevanju na skupno življenje z etničnimi (nenasilnimi) konflikti (Bien).

Evropsko združevanje z nastankom postsocialističnih majhnih nacionalnih držav dobiva nove razsežnosti. Najprej se Zahod sam ne more integrirati brez Srednje in Vzhodne Evrope in postaviti težko prehodne meje med Zahodno in Vzhodno Evropo. Nadalje pa stoji Zahod tudi pred predružačenjem do zdaj uveljavljenih načinov integracij, po katerih so ekonomsko in politično močne ter številnejše nacije prevladovala nad manj razvitimi z omejeno politično močjo in maloštevilnejšimi narodi. Predružačenje dosedanjih načinov integracij zahteva upoštevanje interesov majhnih in manj razvitih nacij Vzhoda (Haller, Langer), kar hkrati zahteva spreminjanje in demokratiziranje evropskega (kon)federalizma in regionalizma, sprejemljivega za Vzhod.

Modernizacijo novonastalih nacionalnih držav zahtevajo že omenjena načela za sodoben razvoj medetničnih odnosov. Izgrajevanje modernih nacij zahteva postopno ločevanje naroda kot neodvisne socialne skupnosti od njegove države (Janjič), kar hkrati pomeni izgubljanje etnocentričnih elementov skrajnega nacionalizma, usmerjenega na državo in podprtega z njeno močjo. Ni težko ugotoviti, da takšna razvojna usmeritev nacionalnih držav z omejitvijo državnih pristojnosti sloni na nujni uveljavitvi civilne družbe, avtonomiji manjšin, tolerantnem pluralizmu kot izhodišču enakopravnijših integracijskih procesov na različnih ravneh.

VIRI:

- M. Haller: New Societies or Social Anomour of where will the Awakening of Ethnic and National Consciousness in Europe Lead?
- L. Kreft: Postsocialism and Nation State
- S. Flere: Tolerance as Requirement for Ethnic Conflict Resolution
- A. Langer: Nationalism and Federalism in Europe Today
- Ž. Surčulija: Inter-ethnic Conflicts and the Basis of Democracy Development in Post Real-Socialist Multinational Societies
- D. Janjič: Desintegration of Yugoslavia and Inter-ethnic Conflicts
- P. Klinar: Ethnic Conflicts in Postsocialist Societies in Europe
- M. Tremul: La tutela della minoranza Italiana in Slovenia e Croazia
- R. Hilf: Magna Charta Gentium et Regionum
- V. Goati: »Večinska demokratija« u postkomunističkim višenacionalnim zemljama
- J. Mucha: Cultural Minorities and the Majority Rule.
- L. Šatova: Problems of Ethnicity and Ethnic Identity: Living Reality
- R. Rizman: Sociological Dimension of Conflicts between Ethnonationalisms
- Y. Bien: Learning to Live with Ethnic Conflict